Dr.
İsmail Köse

KARADENİZ
BLACK SEA

SEKİZ İKLİM, SEKİZ ŞEHİR
EIGHT CLIMATES, EIGHT CITIES

KARADENİZ
BLACK SEA

8

İKLİM
ŞEHİR
CLIMATES
CITIES

SAMSUN
ORDU
GİRESUN
GÜMÜŞHANE
TRABZON
RİZE
ARTVİN
BATUM

Dr. İsmail Köse

Travel Guide

DOĞAYA SAYGI! RESPECT TO NATURE

7 DAYS OPEN

Karadeniz Profesyonel Turist Rehberleri Derneği tavsiye eder.
Recommended by the Association of the Black Sea Professional Tour Guides.

TÜRKÇE

ENGLISH

Akademi Kitabevi

Akademi Kitabevi

Samsun 004
Ordu 040
Giresun 062
Gümüşhane 082
Trabzon 114
Rize 172
Artvin 242
Batum 278

Kaynakça / Bibliography 344
Anadolu Kronolojisi / Anatolian Chronology 347
Rehberler Listesi / List of Guides 348
Kitap Tanıtımı / Book Promotion 349
Notlar / Notes 350

Sözün Önü

Karadeniz, tarihi mirası ve doğası ile gizli bir hazine sandığı gibidir. Öyleki, neyle ilgileniyorsanız onu Karadeniz'de bulmanız mümkündür. Çorbaya bir avuç tuz, bir tutam kır çiçeği, bir parça çam sakızı, bir demet papatya, bir okka mısır unu, bir düzine ormangülü ve ölçüsüz insan sevgisi katabilmek için on beş yılı aşkın rehberlik tecrübelerimi ve bu süre içerisindeki akademik çalışmalarımda elde ettiğim bilgileri, tuttuğum notları, deneyimleri, gözlemleri ve hatıraları elinizdeki esere aktarmaya çalıştım. Karadeniz ve Kafkaslar, dünyada üzerine en çok spekülasyon üretilen bölgeler arasındadır. Bu nedenle ele alınan konular ve anlatımlar bazen ezber bozabilir, bilinen galat-ı meşru inanışlara ters düşebilir. Mümkün olduğu kadar gerçekleri ve doğruları yazmaya çalıştım ve akademik metodolojiden hiçbir zaman ayrılmadım. Özellikle tarih yazımlarında tüm bilgileri birkaç kaynaktan kontrol ettim ve kendim tarih doktoru olmama rağmen bu alandaki yetkin diğer meslektaşlarımdan da yardım aldım.

Elinizdeki çalışma her ne kadar bilimsel metodoloji ile hazırlanmış olsa da, bir turizm rehberi olduğu için eserde, ağırlıklı olarak ikincil kaynaklar, yıllar boyu biriktirilen gezi not ve araştırmaları kullanılmıştır. Eserin hedefi Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi hakkında yeni bilimsel tezler ortaya koymak değil, cennetten bir köşe olan bu bölgeyi tanıtmaktır. İlk başta, Karadeniz'in hemen güneyindeki antik kentlerin de, -Kral Kaya Mezarları ve Hattuşaş gibi- eserin içine dahil edilmesi düşünülmüş fakat alan ve araştırma yetersizliği nedeniyle bundan vazgeçilmiştir.

Türkçe anlatımın birebir karşılığı olan İngilizce kısım, bir komisyon tarafından tercüme edilmiş; İngiltere, Kanada ve Avusturalya'da doğrulama okuması *proof reading* yapılmıştır. Gerek Türkçe, gerek İngilizce metinler kaleme alınırken arkaik döneme ait yer ve kabile isimlerinin orijinal karşılıkları ile kullanılmasına ve bugün kullanımda olan adların da belirtilmesine özen gösterilmiştir.

Harita üzerinde bakıldığında Orta ve Doğu Karadeniz çok dar bir alanı kapsar çünkü derin vadiler, yürünmesi imkansız yamaçlar ve yüksek zirveleri ile bu bölge kağıt üzerinde göründüğünün birkaç katı büyüklüktedir. Şayet Karadeniz coğrafyasını bir kumaş gibi ütülemek mümkün olsaydı, aslında çok büyük bir alanın dar bir bölgeye dikey olarak sıkıştırıldığı görülebilecekti. Belirtilen zorlu topografyanın tatlı sert karakteristiğinin izohipsleri, bu bölgede yaşayan insanların karakter özelliklerinde de açıkça görülür. Karadeniz insanları, doğa ile bütünleşen yapılarıyla, Karadeniz gibi yardımsever, cömert, misafirperver, aniden kızan ve hemen sakinleşen, cesur, zeki, becerikli ve bereketli bir karakter taşırlar. Elinizdeki eser Kara-

make you love the region and encourage you to be curious to see this region; if it can leave pleasant tastes and memories for you, I can say that it has achieved its aim.

The aim of this work is neither to bring out transboundary cultural, historical and characteristic differences of settlements, regions and Black Sea nor to judge these differences. I strongly would like to underline that, during this work any kind of irredentist approach was curiously avoided. But despite all, sometime even it is contrary to common use, historical realities have been objectively put forward.

Deu to lack of enough space it could not be possible to fix drawings on additional map into their original geographical locations. This fact must be considered while looking at the map. For fluency of English proof readings have been done in native English speaking countries. To the right side of the page there is a sample of proof reading process.

Consequently, to have a visual unity, marks and colors have been used next to text sides. Thus, it is aimed to ease finding the looked place. I hope, the work you handled may satisfy your expectations and guide you, I wish you a pleasant travel.

Dr. İsmail Köse
Trabzon, May 2013

and Hopa arc~~is by seaside~~on the coast, Artvin city is located 67km inland ~~than~~ from its nearest ~~seashore~~ coastal district Hopa. The highway ~~marching~~ to Artvin from ~~seashore~~ the coast is very precipitous and passes ~~from~~ through steep ravines. The city has been established at the both sides of a deep valley which ~~torn out~~created by the Coruh River. Artvin is a small settlement and there are not ~~much~~ many historical monuments in the center. Livane Castle, located in the western bank of city, is one of the important historical monuments. Climbers who would climb Kaçkars from southern side had to pass ~~from~~ through Artvin city. At the southern entrance of city there is Deriner Dam which is one of the biggest dams of world. Deriner is the biggest dam constructed on Coruh River. Despite ~~it is~~being a small city, ~~in~~ wihtin the borders of Artvin city there are three national parks and three nature protecting areas. ~~The city is rich for historical monuments.~~ In Coruh basin and inland areas there are numerous historical remnants. The city has been located at the border ~~and connects~~between Turkey and~~to~~ Georgia and Central Asia. ~~The city~~It has 109km ~~length~~ border with Georgia.

Similar to Rize, Artvin also has a mountainous ~~surface morphology~~terrain. It can be said that the most mountainous topography in Eastern Black Sea is shared by Rize and Artvin cities. ~~Because when~~Passing the border of Sarp ~~passed~~, unlike~~contrary~~ to Artvin, the surface morphology ~~is~~ becomes flat, ~~having~~ with large plain areas and lowlands. The deep valleys and steep slopes that shaped topography of Artvin were~~is~~ formed by Coruh River and its ~~sub~~

olmak istemişler fakat I. Kiyaseddin Keyhüsrev tarafından mağlup edilerek bölgeden uzaklaştırılmışlardır. Samsun, Trabzon'dan 33 yıl önce, 1428 tarihinde Osmanlı Devleti topraklarına katıldı. I. Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin asker çıkarttığı kent, bu dönemde Pontus çetelerinin en önemli merkezleri arasındaydı. 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ve 18 arkadaşının kente ayak basması ile Samsun, Milli Mücadele'nin sembolü haline geldi. Bu dönemde Yunan donanmasının kenti birkaç kez bombaladığı arşiv kayıtlarında yer almaktadır.

1923 yılı öncesinde Türklerin ve Rumların birlikte yaşadığı Samsun, tütün ihracatı ile öne çıkmıştı. Nüfus Mübadelesi ile Yunanistan'dan gelen Türk nüfusun bir kısmı Samsun'a yerleştirildi.

I. Dünya Savaşı öncesinde Samsun'da 13 ülkenin konsolosluğu bulunuyordu.

land 33 years before Trabzon in 1428. After the WW I, British soldiers aborded into the city. In this period the city was one of the most important centers of Pontus gangs. When Mustafa Kemal Pasha and his 18 friends came in to the city on May 19th, 1919 Samsun became the symbol of National Independence Campaign. Archive records say that during this period Greek navy has bombed the city several times.

Before 1923 Turks and Greeks lived together in Samsun where tobacco export was most important activity. Some of the Turkish population that came with The Population Exchange had been settled in Samsun.

Before World War I there were consulate generals of 13 countries. The city is very much remembered as the city where Mustafa Kemal Pasha has started the National Independence War. This fact is very much in the identity of the city even today so that you

Yunanistan ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Lozan görüşmelerinde Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos ve Milletler Cemiyeti Mülteciler Komiseri Dr. Fridtjof Nansen tarafından teklif edilmiş ve Türkiye'de yaşayan Hıristiyan Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar; İstanbul ve Batı Trakya hariç karşılıklı olarak yer değiştirmiştir. Mübadele bir sürgün değil, devletlerarası antlaşma ile yapılmış uygulamadır. Ayrıca mübadele teklifi Yunanistan Başbakanı Venizelos'tan gelmiştir ve bu durum Lozan Barış Konferansı tutanaklarında yer almaktadır. Mübadele Antlaşması, Lozan görüşmeleri devam ederken 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmış ve 1 Mayıs 1923 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Amirali bile hayret ettiren bu acı manzarayı gördüğünde tarihe geçen "*… geldikleri gibi giderler…*" sözünü söylemiştir. Milli Mücadele'nin çekirdeğini de bu söz oluşturur.

Mondros Ateşkesi imzalandığında Mustafa Kemal Paşa Suriye Cephesi'nde bulunuyordu ve İngilizler karşısında dağılan ordunun savaşamayacak durumda olduğunu görerek bir an önce ateşkes imzalanması için İstanbul'a telgraf çekmişti. Almanlar Mustafa Kemal'in telgrafından daha önce Müttefiklerle ateşkes görüşmelerini başlatmışlardı fakat görüşmelerden henüz sonuç alınamamıştı. Bulgaristan ise savaştan çekilmişti. Mondros Ateşkesi'nden sonra İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, bir süre Ali Rıza Paşa idaresinde kurulacak kabinede bakanlık alarak çalışmayı denedi fakat başarılı olamadı. 1919 Nisan ayı başında atama kararna-

Kemal was in Syria front and he sent a telegraph to Istanbul recommending to sign a ceasefire seeing the army not able to fight anymore against Allies. Germans has started ceasefire talks before Mustafa Kemal has sent this telegraph but there was no result so far. Bulgaria has already withdrawn from the war. After Armistice of Mudros Mustafa Kemal came to Istanbul and tried to get a Minister position in the cabinet of Ali Riza Pasha. He did not manage to get the position. His Decree of Appointment was signed in the beginning of April 1919 and he went on the Bandirma Steamboat on May 16th, one day after the invasion of Izmir,

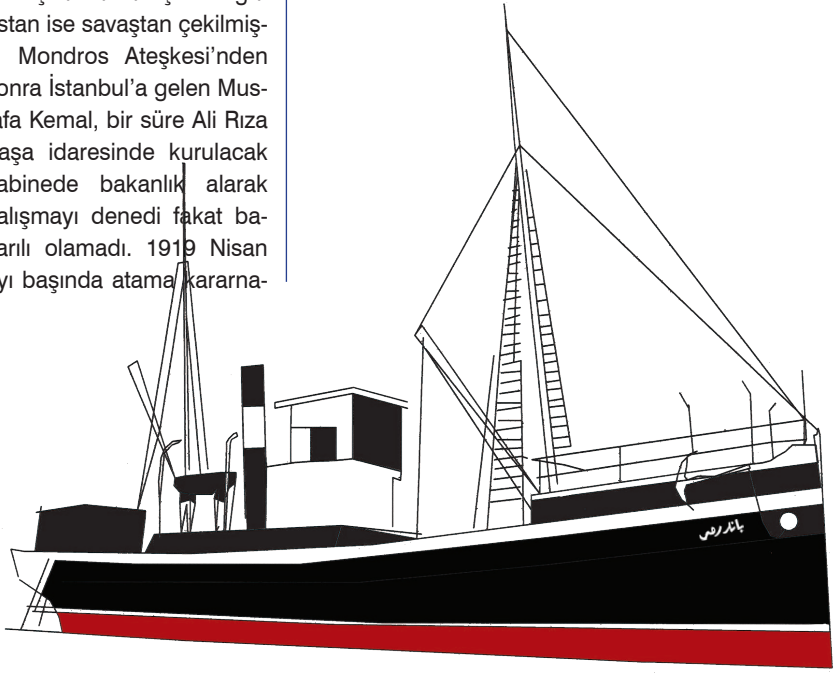

katırlara vererek geldiğimiz yoldan, Dilberdüzü vadisinden geri dönüş yoluna koyulduk. Bir buçuk saatlik bir yürüyüşten sonra Hasdal yaylasına vardığımızda, yaylaya yerleşmeye çalışan yaylacılarla karşılaştık. Yarım saatlik bir yürüyüş daha yaptıktan sonra Olgunlar'a vardık ve eşyalarımızı arabamıza yerleştirerek öğle üzeri Trabzon'a doğru dönüş yoluna koyulduk. Maceralı bir dönüş yolculuğundan sonra akşam 22.00 gibi Trabzon'a vardık.

Palovit Şelalesi, Verçenik Yaylası ve Zirvesi, Kapılı göller yürüyüşü: Sonbaharın ortalarında, Ekim ayı sonunda sabah saatlerinde Trabzon'dan yola çıktık ve saat 12.00 gibi Çamlıhemşin'e vararak burada dere kenarındaki lokantada yöresel yemekler ile öğle yemeğimizi yedik. Yemekten sonra günü değerlendirmek amacı ile kısa bir yürüyüş programı dahilinde Palovit şelalesine doğru yola koyulduk.

Çamlıhemşin çıkışında yol ikiye ayrılır; sol taraftaki yolu takip ederseniz Ayder ve Kaçkar Kuzey tırmanış zirvesi güzergahında gitmiş olursunuz. Şayet yolunuza sağdan devam ederseniz, Verçenik yaylası ve sadece teknik tırmanış yapılabilen Verçenik zirvesi rotasında seyahat etme imkanı bulursunuz. Kaçkarlar, zirveye yaklaştıkça bildiğimiz derin vadilerin aksine, çanak vadilerden oluşan, doğa yürüyüşüne ve tırmanışa oldukça uygun vadi zincirlerinde sahiptir. Vadiler genellikle kuzey güney doğrultusunda uzanırlar ve birbirlerinin kopyası niteliğindedirler. Belli bir irtifadan, yaklaşık 1.800-2.200 m'den sonra büyüleyici ormanlar ve bitki örtüleri sona erer ve çıplak araziler başlar. Artık tek yoldaşınız

ved at Hasdal High Plateau, there were some nomads trying to settle. After an half our walk we arrived at Olgunlar and put all the equipment into our minibus. It was afternoon by the time that we set for Trabzon. After an adventurous journey we arrived to Trabzon at about 22.00.

Palovit Waterfall, Vercenik High Plateau and Summit, Kapılı Goller *Gate Lakes* **Trekking:** At the end of October we set out from Trabzon and arrived to Camlıhemsin district at about 12.00 pm. In a local restaurant we had lunch and after the lunch to have a short walk we set out for Palovit Waterfall.

As it was said before at the exit of Camlıhemsin district the road divides. The route to the left goes to Ayder and Kaçkar Mountains' Northern climbing destination. The right side leads to Verçenik Summit, where only professional climbing is possible, and Vercenik High Plateau. The

Palovit Şelalesi Waterfall

Gürcistan Cumhuriyeti

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla bu zamana kadar bir polis devleti baskısı altında yaşamakta olan halklar birer ikişer bağımsızlıklarını kazanmaya başladılar. Sovyetler çökerken, ekonomik olarak dibe vurmuş ve geçimini nasıl karşılayacağını bilemeyen komünizm altında makineleşmiş bir halk kitlesini kendi kaderlerine terk etti. Kafkaslar'da yer alan eski Sovyet bağlısı ülkelerin özgür dünyaya ilk adım attıkları yerlerden bir tanesi de Sarp sınır kapısıydı. İlk başlarda Rus yapımı Lada taksilerle Artvin, Rize ve Trabzon'a gelen Sovyet vatandaşları beraberlerinde getirdikleri düşük kalite Sovyet ürünlerini bu kentlerde kurulan Rus Pazarları'nda satarak ve dönerken ülkelerinde bulunmayan deri, gıda, dokuma gibi metaları satın alarak hayatlarını kazanmaya başladı-

Republic of Georgia

After the disintegration of Union of Soviet Socialist Republics (USSR), people who had been living under an oppressive police state until that date begun to achieve their freedoms. When USSR collapsed, it left a mass of people to their fate behind whose standard of living had declined and who had lost the ability to make a living in an open economy. One of the border gates where old Caucasian Soviet Republics came touch with free world was Sarp Border Gate. At the very beginning of collapse, former Soviet citizens to make their life, by their Soviet made Lada cars were visiting Artvin, Rize and Trabzon cities, selling low quality Soviet products at the Russian Markets in these cities and were buying leather cloths, food and textiles. This trade had been named as "suitcase trading" and together with this commerce numerous

RUSYA FEDERASYONU
ABKHAZIA
SOUTH OSSETIA
GÜRCİSTAN
GEORGIA
TÜRKİYE
Karadeniz
Black Sea
Sochi
Adler
Sokhumi
Gagra
Gudauta
Tqvarch'eli
Och'amch'ire
Zugdidi
Senaki
Khobi
K'ut'aisi
Tskhinvali
Gori
Khashuri
Borjomi
Akhalkalaki
T'bilisi
Rust'avi
Batumi
K'obuleti
Hopa
Artvin
Rize
Ardeşen
Çayeli
Yolkıyı
Akarsu
Ardahan
Çıldır
Posof
Akhaltsikhe
Ozurgeti
Poti
Samtredia
Lanch'khuti
Zestap'oni
Baghdati
Vladikavkaz
Nazran'
Beslan
Mozdok
Prokhladnyy
Nartkala
Baksan
Mayskiy
Terek
Groznyy
Gudermes
Shali
Achkoy-Martan
Urus-Martan
Ordzhonikidzevskaya
Kabardino Balkaria
North Ossetia
Ingushetia
Alagir
Ardon
Chikola
Digora
Kurpsay
Zhemtala
Mestia
Lentekhi
Jvari
Ts'ageri
Ambrolauri
Oni
Ghebi
Utsera
Kvaisi
Java
Tqibuli
Sach'khere
Chiat'ura
K'ut'aisi
Baghdati
Vani
Khoni
Iskaltubo
Abasha
Ts'alenjikha
Ch'khorotsqu
Anaklia
Gali
Ochamchire
Tkvarcheli
Gulripsh
Kodori
Gudauta
Akhalsheni
Tsebelda
Omarishara
Bichvint'a
Kolkhida
Poliana
Karachay-Cherkessia
Karachayevsk
Khasaut
Arkhyz
Teberda
Uchkulan
Elbrus 18,510 ft. 5,642 m.
Tyrnyauz
Byl'ym
Kamennomostskoye
Malka
Baksan
Prokhladnyy
Nartkala
Mayskiy
Terek
Mozdok
Nadterechnaya
Voznesenskaya
Kalinovskaya
Shelkovskaya
Kargalinskaya
Nsurskaya
Grozny
Gudermes
Shali
Starnyye Atagi
Achkoy-Martan
Urus-Martan
Ordzhonikidzevskaya
Nazran'
Beslan
Ingushetia
Khasav
Vladikavkaz
Nizhniy Unal
Sovetskoye
Vedeno
Botlikh
Kosoy
Andi Akkye
Andiyskoye
Koysu
Tsyarata
Duisi
T'ianeti
Akhmeta
Kvareli
Lagodekhi
Sagarejo
Gurjaani
Signaghi
Tsnori
Balakan
Zaq
Danaçi
Tsiteli-Tsqaro
Zemo K'edi
Rust'avi
Bolnisi
Marneuli
Dmanisi
Tsalka
T'etritsqaro
Manglisi
Mtskheta
Akhaltsikhe
Vale
Abastumani
Bakuriani
Borjomi
Khashuri
Uplitsikhe
Gori
Kaspi
Akhalgori
Java
Tskhinvali
Ts'khinvali
Ozurgeti
Poti
Samtredia
Lanch'khuti
Zestap'oni
Baghdati
Vani
Khoni
Iskaltubo
Abasha
Senaki
Khobi
K'ut'aisi
Chiat'ura
Sach'khere
Tqibuli
Ambrolauri
Nikortsminda
Oni
Ghebi
Utsera
Kvaisi
Ts'ageri
Jvari
Lentekhi
Mestia
Zugdidi
Ch'khorotsqu
Anaklia
Gali
Ochamchire
Tkvarcheli
Gulripsh
Kodori
Gudauta
Akhalsheni
Tsebelda
Omarishara
Bichvint'a
Kolkhida
Sokhumi
Adler
Sochi

Ufuk Dereli